

tanulmányai szerint innen csak Isten ítélete és Krisztus közbenjárása által lehet feltámadni. Ez a feltámadás üdvtörténeti üzenetét közvetíti.

A tizenkettedik tanulmányban is fontos a hős túlvilági utazása: „*A ki győz, örökségül nyer mindent*” (Az „*Angyalbárányok*” és „*Möndölécskék*” mesenarratívák hermeneutikai olvasata). A tanulmányíró rámutat arra, hogy ezek a mesei példázatok nem a megszokott mesei kalandról, hanem az egyetemes üdvtörténetről szólnak, melyben maga Isten fedi fel a látottak értelmét a mesehős és a hallgatóság előtt.

Az utolsó négy tanulmány a vallásos vonatkozású mesék családi viszonyrendszerébe nyújt betekintést, de a tanulmányíró kiemeli, hogy nem az erőszakos cselekedetek bemutatásán van a hangsúly, hanem a szenvedéstörténeteket követő megbocsátások ismertetésén és az isteni igazságszolgáltatáson mint a közösségi üdvtörténet lehetséges módjainak elbeszélésén. A tizenharmadik és tizennegyedik tanulmányban az édesanya és mostoha (nevelő) anya szerepkörét és a bibliai Szűz Máriával párhuzamba állítható lényegi vonásokat emeli ki Bálint Péter a példázatos mesékből. Ahogy az *Édesanyám, adj nekem kicsi csicset!* (Az állattól fogantatás és emetés fenoménje a népmesében) tanulmányban kifejti, hogy az anyaság a szelíd sorselfogadásban, a gondoskodó szeretetben, az önfeláldozásban nyilvánul meg. A tizennegyedik tanulmányban, *Hiszen csak mostoha, ami mostoha* (A mostohaság fenomenológiája a népmesékben) a mostohaság kapcsán láthatjuk, hogy a mostoha gyilkos és csábító tetteire a mesemondó és közössége

súlyos, halálos ítéletet mond. Az árva, üldözött gyerekek mindig találnek egy „pártfogót”, aki segít nekik rátalálni az identitásukra. A szerző nagyon izgalmas párhuzamokat emel ki a vizsgált vallásos mesék édesanyái és Jézus anyja között. Ilyen például az anya háttérbe szorulása, igazságtalanul történő szenvedése, a csendben létezés és az isteni kegyelemre és igazság eljövételére néző várakozás, a megbocsátás.

Az utolsó két tanulmány, *A „csodás gyógyítás” és gyógyítók mintái a népmesében* és a „*Miért akartok megölni engem?*” (A mesenarratívák testvérgyilkosságainak hermeneutikai vizsgálata címűek a testvéri kapcsolatokban felmerülő konfliktusokra és az ezekből származó bűnökre mutatnak rá, illetve a mesehős erkölcsi erényeire, áldozatkészségére, testvéri szeretetére hívják fel a figyelmet. Az utolsó előtti tanulmány, *Igazság és Hamisság-* (ATU 613-) mesetípus kapcsán, a testvérviszony mellett a mesékben megjelenő gyógyítások és Jézus gyógyító tevékenységének mintáit mutatja be. Míg a mesékben a népi gyógy módok és kurzusok hangsúlyosak, addig Jézus a hit ereje által gyógyít, viszont fontos megjegyezni, hogy az archaikus mesében a varázslat nem rontó, hanem Istentől való csodás segítség.

A szakszerű, széles látókörű, jól dokumentált, korszerű, ugyanakkor izgalmas és olvasmányos tanulmánykötetet mind a szakmabelieknek, mind a laikus olvasóknak ajánlhatjuk.

Luka Éva

Egyéniségmonográfia „egy”/„a” farkasokpataki mesélő emberről és ökológiai tudásáról

Magyar Zoltán: *Történetmondás és ökológiai tudás. Egy mesélő ember Farkasokpatakán. Balassi Kiadó–Néprajzi Múzeum, Bp. 2022. (Magyar Népköltészet Tára XX.) 456 old.*

Azok, akik *A csángók mondavilága* (2003, Balassi Kiadó) vagy az *Így beszéltek Farkasokpatakán...* (2008, Mentor Kiadó) című, Magyar Zoltán

folklorikustól által jegyzett kötetek fellapozása, elolvasása után veszik kézbe a gyimesfelsőlaki gazdálkodóról, Tankó Fülöp Gyugyuról szóló, repertoárját

Nagy Zsolt (1991) – doktorandusz, Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének tudományos munkatársa, Budapest, nagycszolt@yahoo.com

közlő újabb monográfiát, konstatálhatják, hogy szó sincs az említett korábbi anyagok újbóli kiadásáról, utánnomásáról. Bár az itt bemutatásra kerülő, 2022-ben napvilágot látott *Történetmondás és ökológiai tudás* címet viselő kötet törzsanyagát, alapját, azaz kiindulópontját valóban az említett, másfél-két évtizede sajtó alá rendezett kiadványok képezték, a mostaniban mégis teljesen új megvilágításban, újabb téma köré felfűzve, más kontextusban láthatjuk nemcsak a korábról megismert 175 Tankó Fülöp Gyugyu-történetet, de a 245 újabb, korábban nem közölt narratívumot is. Egyértelmű tehát, hogy az adatközlő „tarsolyában” a 2003-as és a 2008-as kötetekben szerepeltetettnél nagyságrendileg több, egyéb is rejtőzött még. Repertoárja a magyar nyelvterület történetmondó specialistáinak hosszú listáját figyelembe véve is „felettebb nagyszabású”. De nemcsak emiatt lehet más és érdekes az ő személye, illetve a róla szóló újabb kötet. Az összesen 420 szöveget (a népmondák közül eredetmagyarozó, történeti, helyi, bűn- és bűnhődés-, kincs-, valamint betyármondákat, rabló- és hiedelemtörténeteket; a mesék közül állat-, legenda-, novella-, formula-, hazugság- és tréfás meséket; valamint emellett falucsúfoló történeteket; adomákat, vicceket; proverbiumokat; igaz történeteket) és egy széphavasi kirándulás szövegfolyamát közzétévő kiadvány értelmező-elemző részében Magyar Zoltánnak ezúttal egy nagyobb lélegzetvételű tanulmánya is nővükmént olvasható (*Képzelt és természetismeret Tankó Fülöp Gyugyu repertoárjában*), s a kötet jegyzetapparátusa is az eddigieknél kidolgozottabb, a felhasználást és hivatkozott szakirodalom pedig az utóbbi években napvilágot látott fontosabb tételekkel frissült, bővült.

Gyimesnek az 1970-es évektől lendületet vett néprajzi felfedezése, a gyimesi néprajzi vizsgálatok megsokasodása a magyar nyelvterületen belül sok tekintetben egyedülállónak mondható tájegység gazdag hagyományvilágának köszönhető. A térség, a gyimesi csángók folklorisztikai kutatása azonban még mindig „lezárhatatlannak”, „abbahagyhatatlannak” tűnik, s szükségesnek mutatkozik a mélyfúrászerű elemzések elvégzése, esettanulmányok elkészítése. Kiváló lehetőségként kínálkozik e tekintetben

a népi specialistákról szóló, tudásanyagukat közlő, illetve elemző egyéniségmonográfiák összeállítására. Magyar Zoltán újabb vállalkozása a korábban (az ördögösfüzesi Hideg Anna és Kisláposi András, a szilágysámsoni Szilágyi Ferenc, a révi Géczi Hegedűs Sándor stb.) közölt és a feldolgozás fázisában lévő (a pálnataki Lakatos Károly) illetén repertoárjainak sorába illeszkedik. Az MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport tagjaként, a *Lokalitás és globális változások hálózatában. Az ökológiai antropológia mint közvetítő a helyi közösségek és a globális változások hálójában* című pályázat (Lendület 2020-56) keretén belül, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont szakmai támogatását is élvezve (itt megjegyezzük, hogy a szerző közlése szerint a kötet utánnomása is a BTK támogatásával valósulhatott meg) sikerült Tankó Fülöp Gyugyu hagyományörző alakjának, szövegfolklorisztikai tudásanyagának ismertetése mellett ezúttal az ökológiai jártasságára, népi növény-, állat- és élőhelyismeretére is fókuszálni.

A Magyar Köztársaság kormánya által Népművészet Mestere címmel kitüntetett, Magyar Művészetért díjat elnyerő, legutóbb pedig Erdély Arcai (Faces of Transylvania) közé is beválasztott, kötetek, portré- és dokumentumfilmek főszereplőjévé avasztott Tankó Fülöp Gyugyu „jószerével kiapadhatatlan” népköltészeti tudásanyaga Magyar Zoltán előtt a célirányos látogatások, az újabb és újabb gyűjtési situációk keresése és teremtése, a találkozások során csak fokozatosan tárult fel. Az ismeretség hamarosan barátsággá érett, amelyről a szerző a következőképpen vallott kötetbevezetőjében: „[...] az a szoba/nyári konyha, ahol rendszerint pezseg az élet: a házigazdán kívül betérő patakbeli emberek, beköszönő szomszédok, unatkozó vagy kíváncsiskodó szomszéd gyerekek töltik meg – adva alaphangot és jobbára már csak a néprajzi szakkönyvekből felsejülő rituális hátteret az évről évre ismétlődő gyűjtéseknek, beszélgetéseknek. [...] egy-egy farkasokpataki látogatásnak már legalább annyira volt célja maga a találkozás, mint esetleges további hagyományok rögzítése. [...] ez a baráti ismeretség az 1995-ös széphavasi Szent László-búcsú alkalmával vette kezdetét, némiképp amúgy is rendhagyó körülmények

közegette, ugyanis a szentmise végeztével egy már meglehetősen »elázott«, jó kedélyű férfitársaság tréfamestereként figyeltem fel a személyére». A kötet – véleményem szerint – tehát annak is illusztratív példája, hogy a kutató miként láttathatja önmagát a terepen, s miként mutathatja be viszonyát adatköz-lőjével, akit már-már/immár szinte csak szubjektíven, de mindenképpen egyfajta szimpátiával képes megközelíteni és megszólaltatni, anélkül, hogy az olvasók részéről támasztott bárminemű (szakmai) elvárás és szempont háttérbe szorulna, csorbulna. Ugyanakkor elgondolkodhat az olvasó – laikus és szakember egyaránt – azon, hogy vajon Tankó Fülöp Gyugyu hirtelen és váratlanul jött népszerűsége milyen hatással volt életére, annak további alakulására, hétköznapi megszokott menetének a változására, s ebben mi lehetett a kutató szerepe, illetve felelőssége. Mindenesetre, az talán a kötet hasábjait olvasva is jól látható, hogy Tankó Fülöp Gyugyu egyáltalán nem érzi magát kényelmetlenül az új, szokatlan helyzetekben, sőt, otthonosan mozog még a kamerák előtt is, s jellegzetes, pödrött bajusz- és szakállviselétével, ízes tájszólásával hamar magára képes vonni bárki figyelmét. E fokozott figyelem pedig egyáltalán nem zavarja, sőt! Történetmondói stílusában, történet-szövevényében is felfedezhetőek olyan elemek, melyek egyértelműen, tudatosan a nagyközönségnek szóló amolyan „narrátori oldalsasszék”: helyi kifejezések vagy csak lokális környezetben evidens információk magyarázata, tanító célzatú részletek beiktatása, reflexiókra adott újabb reflexiók stb.

Tankó Fülöp Gyugyu – akinek a mondák mellett igen korán megmutatkozott affinitása a prózaepika egyéb műfajai és azok átadása iránt is – négy osztályt végzett csupán, fiatal korában gyakran pásztorkodott, mégis lokális társadalmában olvasottnak, műveltnek tekinthető. Egyszerű gyimesföldi lakosként bár, de szűkebb-tágabb környezetének és e kötetnek is „hősévé” vált, akit a szerző az olvasónak is képes úgy bemutatni, hogy szinte halljuk, magunk előtt látjuk, értjük, megértjük őt. Kedvünk támad meglátogatni, bekopogni hozzá. Az utóbbi években sokan így is tettek. A történetek, a könyv lapjai mögül valóság-gal élénk toppan, kalapot emel, bemutatkozik, majd

kíváncsi tekintettel, arcán jellegzetes félmosollyal várja a történeteire adott reakcióinkat, bennünket vizslat. „Gyugyúsága”, szellemes, képes beszéde és repertoárjának egyedisége, gazdagsága egyszerűen meglevenedik előttünk, már-már bűvöletbe is ejt, ha nem vigyázunk. Mi tagadás, nem lehet őt nem kedvelni. Meggyőződésem, hogy ő is hamar barátaivá fogadna bennünket, talán még tegeződni is kezdenénk, s kortársaihoz és falubelijeikhez hasonlóan, igen hamar egyszerűen már csak „Gyugyuként” beszélünk róla.

Gyugyu néhol rendkívül archaikus narratív típusokat formál, átmenetet képezve mesék és mondák között. Néhol meg egészen egyszerűen s ugyanolyan természetességgel új, olvasmányokból táplálkozó történeteket mesél történelmi eseményekről, természeti jelenségekről, ufókról, sok minderről. Mindez, a lebilincselő stílus s a több népművészeti ágban (egykori nótafa, fafaragó, naiv művész) való jártasság is talán csak részben magyarázható atipikus életpályájával (katona ugyanis nem volt, s falubeli kortársaival ellentétben ő nem nősült meg). E kötetet, történeteit olvasva minduntalan felismerhetjük benne a természettel együtt élő, a tájban otthonosan mozgó, azt kiválóan ismerő „népi polihisztort”, akinek nemcsak „a szája jár”, de taplóból, gyökerekből, kövekből és egyéb természetes alapanyagokból figurális alkotásokat, használati tárgyakat is készít, vagy épp kiegészítő jövedelem reményében elhullajtott szarvasagancsok után kutat. Ő úgy mondja, *bonyászik*. A recenzens egyik kedvence (mely Gyugyu halhatatlan gyermeki kíváncsiságát, környezete iránti őszinte érdeklődését és a megismerés iránti vágyát is szépen illusztrálja) az a 2007-es fényképfelvétele, amelyen épp egy hangyazsombékot (hangyabolyt) vizsgál. Nem ám csak úgy, *hanyagul*, hanem alaposan! Körbejárja, közelebb hajol hozzá, fél térdrel ráereszkedik, megbontja, hosszasan nézegeti, hümmög, tanakodik fölötte, majd mesélni kezd. Története mellett sokat elárulnak a kötet képmellékletében közzétett felvételek is tehát Gyugyu és a természet, a természeti környezete viszonyáról. S talán az sem lehet véletlen, hogy egy-egy magaslatra, hegygerinre,

vízpartra érve szinte ösztönösen, tisztelettudóan veszi le alapját, kulcsolja össze kezeit, mereng hosszasan, áhítattal.

De nem csak ő szeretné megismerni, megérteni a körülötte lévő világot. Szeretné, ha őt is megismerné(n)k, megértené(n)k, ezért mesélés közben folyamatosan újrapozicionálja magát, hitvallásokat fogalmaz meg, reflektál a változásokra, asszociál, fogásokat keres hallgatóságán, rendszerbe foglal és rendszerben láttat, elkülönít, elhatárolódik dolgoktól, érzékenyen reagál, színez, dramatizál, emlékezik, új dolgokat memorizál, a jelenségek miéért, működését, mozgatórugóit igyekszik velünk, idegenekkel megértetni. Komoly szellemi teljesítmény, hogy ez nemegyszer sikerül is neki! A kötetet lapozva joggal fel is merülhet bennünk, mi lehetett volna Gyugyuból, ha kiszakad környezetéből, ha továbbtanul. Bár saját bevallása szerint elbeszélői készségét, ismeretanyagának és narrációs technikáinak javát édesapjától „örökölte”, egyértelmű, hogy történetmondói vénáját nemcsak a színhagyomány iránti ösztönös érdeklődés, de műveltségi hatások, az újság- és könyv olvasás szeretete, az olvasmányélmények, esetenként pedig az audiovizuális médiumok által közvetített információk, így a rádióadások is befolyásol(hat)ták. Sőt, helyenként a román népi kultúra, az ortodoxia vagy más idegen, de környezetében egyáltalán nem távoli és nem szokatlan kulturális elemek is fel-felsejlenek történeteiről.

Gyugyuról ugyanakkor – elsősorban Magyar Zoltán gyűjtőmunkájának köszönhetően – az elmúlt évtizedek távlatából immár nemcsak a kötet-címbe is jelzett „egy” farkasokpataki mesélő emberként beszélhetünk, gondolkodhatunk, hisz az idő előrehaladtával, napjainkra öbelőle lett maga „a” mesélő ember e térségben. Határozatlan helyett határozott névelővel való említése nemcsak fokozatosan feltáruló, szerteágazó, kiemelkedő tudása, sokoldalúsága, terjedelmes repertoárja miatt, hanem talán azért is indokolt, hisz lassan-lassan egyetlen a még élő történetmondó folklórspecialisták közül a Gyimesekben. A néprajzi-történeti kistáj néhai jeles történetmondó egyéniségei – a ciherepataki Póra Péter és testvére, a tréfamester Póra Pista Gyula, a

csinódi Karácsony Gyula és mások – közül többeket is jól ismert. Bár „szakmai” kapcsolathálójának felvillantása a kötet hasábjain érdekes, talán még érdekesebb és tanulságosabb lenne egyszer arról is olvasni átfogó elemzést, hogy miként hatottak egymásra, hathattak-e, hatottak-e egyáltalán egymásra e specialisták. S vajon miért van az, hogy míg a fent említetteket a helyi társadalom tagjai is számontartották, addig Tankó Fülöp Gyugyuról sosem gondolkodtak történetmondóként az elmúlt évtizedekig, amikor is a folklórkutatók, élen Magyar Zoltánnal, felfedezték és megmutatták őt. Csupán abban keresendő az ok, hogy Gyugyuról repertoárjának túlnyomó többségét műfajilag nem a mesék teszik ki? A gyimesi völgyekbe is eljutó 2003-as mondakötettel (melynek címlapján nem mellékesen egy Gyugyuró portré látható) egyszeriben megváltozott a helyiek róla alkotott korábbi képe, tekintélye megnövekedett, majd a 2008-as egyéniségmonográfia megjelenése igazi ismertséget és elismertséget is hozott számára, s biztosan így van, így lesz ez a mostani kötetrel is. Ami pedig a monográfia tartalmi-szerkezeti felépítését illeti, végezetül megjegyezzük, hogy a közzétett repertoár következetes rendezése és sorszámozása, valamint az elemző részben a konkrét történetekre való zárójeles utalások, hivatkozások sokban segítik, megkönnyítik, a 73 fényképfelvétel pedig színesíti az olvasást. A szakmabeliek a folklórszövegek gazdag jegyzetanyagában, a tájszavak jegyzékében és a kötetben közölt egyéb segédletekben, így a lábjegyzetekben, táblázatokban, térképekben is örömeiket lelhetik.

A recenzióhoz közel másfél évtizeddel ezelőtt, a gyergyóalfalvi Baktán, egy Maros partján lévő tanyán volt alkalma találkozni és hosszasan beszélgetni egy Tankó Fülöp Gyugyuróhoz hasonló történetmondó egyéniséggel. Hazug Pista („becsületes” nevén Köllő István) a gyergyóiak remeteként élő horgász-vadász, madarász-gyűjtőgető „Gyugyujja” volt. A főként hazugság- és tréfamesék jellemezte repertoárjának, a korábbi foglalkozásaiból (vad- és halór, méhész, vadászatonkon hajtó stb.) és választott természetközeli lakhelyéből adódó gazdag ökológiai ismeretanyagának módszeres feltárására, rögzítésére vonatkozó tervet hirtelen jött halála húzta keresztül. Néhány filmkockán

és egy Balázs Katalin újságíró által szerkesztett kisebb kiadványon (2012) kívül nem rögzítődött mindaz, amit e kiemelkedő, sokoldalú tehetséggel megáldott néhai ember az élete során maga számára hasznos tudásként felhalmozott. E keserű, elszalasztott lehetőségként megélt személyes tapasztalat győzött meg igazán az egyéniségkutatások végzésének halaszthatatlan fontosságáról, és tette egyértelművé számomra, hogy egy-egy népi specialista tudása mekkora értéket képvisel, s milyen kár, ha az végleg feledésbe merül. Persze, nem kell és nem is lehet mindent „megmenteni”. De Tankó Fülöp Gyugyuvával a szerzőnek tovább kell folytatnia az elkezdett eredményes munkát. Bár már 2008-as kötetének 20. oldalán jelezte Magyar Zoltán, hogy célszerű lenne pontot tenni a gyűjtés végére, mégis – szerencsés módon – később a folytatás mellett döntött. Ennek eredménye a mostani kötet is, melynek 31. oldalán teszi ki az újabb pontot: „ez a határvonal 2022 februárjában jött el” – írja.

Lábjegyzetben azért még megjegyzi: „Tankó Fülöp Gyugyu történetmondói repertóriumának és ismeretanyagának kimeríthetetleniségéhez adalék, hogy a jelzett legutolsó gyimesi látogatásunk alkalmával három nap alatt mintegy félszáz olyan történetet és tucatnyi proverbiumot mondott el, melyekről korábban nem esett szó.” Mindez bizakodásra adhat okot nekünk, olvasóknak, a munka folytatását illetően. Gyugyu prózaepikai ismeretanyagának további kutatása mellett ugyanakkor hasonló lehetőséget és fantáziát látok a feljegyzéseinek, kéziratának, személyes iratanyagának, így például a „kockás füzetben göcsörtös és suta betűkkel, akkurátusan vezetett” magyarországi útinaplójának a majdani szakszerű feldolgozásában is. Addig is, mindenkinek ajánlom elolvasásra „egy”/ „a” farkasokpataki mesélő ember 2022-ben megjelent történeteit.

Nagy Zsolt

Komplex viszonyrendszerek Kostelekben

Gyórfy Eszter: Átrajzolt határok. Felekezeti együttélés, vallási és etnikai kötődések Székelyföld és Moldva határán. Balassi Kiadó, Bp. 2021., 328 old.

Gyórfy Eszter *Átrajzolt határok. Felekezeti együttélés, vallási és etnikai kötődések Székelyföld és Moldva határán* című könyve a szerző 2020-ban megvédett doktori disszertációjának anyagát tartalmazza. Kutatásának tárgyát a Székelyföld és Moldva határán található Kostelek, egy nyelvi, vallási és kulturális szempontból sajátos helyzetben lévő település képezi. A szerző a 2021-ben megjelent könyvében arra keresi a választ, hogy hogyan, mikor és kik számára léteznek/léteztek, illetve nyilvánulnak/nyilvánultak meg a közösséget megosztó felekezeti és etnikai határok és kötődések. Mikor, miért, milyen körülmények között jöttek ezek létre? Mi a tartalmuk, jelentésük, relevanciájuk? Milyen helyzetekben fontosak és mikor nem?

A könyv olvasása során az olvasó előtt is körvonalazódik, hogy a kosteleki etnikai és vallási

viszonyok tanulmányozása bonyolult feladatnak tűnik, hiszen a korábban egységesen görögkatolikus vallású lakosság mára már ortodox és római katolikus vallású, azonban a statisztikai adatok csupán szimbolikus elkülönülést takarnak, hiszen a településen nincsenek kulturális és nyelvi különbségek, az itt élők magyarul beszélnek a családban és a közösségben egyaránt. Részletes betekintést nyerhetünk azokba a folyamatokba, illetve társadalmi gyakorlatokba, amelyek során a közösségen belüli határok alakultak ki és teremtődtek újjá.

A vallási felekezetek viszonyrendszere kapcsán a vallási-etnikai kötődések kerülnek vizsgálat alá a XX. századra és napjainkra vonatkoztatva, két folyamat révén, melyre utal az „átrajzolt határok” megnevezés is. A Kostelekben zajló vallási-etnikai

Czekes-Posztuly Tünde (1986) – doktorandusz, Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, posztulytunde@gmail.com